

Denizli Yöresinde Alevilik ve Bektaşiliğin Tarihî Süreçte Genel Bir Değerlendirmesi*

A General Evaluation of Alevism and Bektashim
in Terms of Historical Period in Denizli Region

Основное значение на алиянството и бекташизма в
историческия процес - област Денизли

Turgut TOK**

ÖZET

Denizli ve yöresi, Anadolu'nun Türkleşmesi esnasında, özellikle Karaağaç, Menteşe, Buldan, Sarayköy, Çivril ve Bekilli havalisinde, Alevi - Bektaşî inancının yoğun olarak görüldüğü bir bölgedir. Yörede Oğuz boylarının yerleşimi ve Alevilik - Bektaşîlik inancı, zaman ve mekân itibarıyla paralellik göstermektedir. Günümüzde bazı yerleşimlerde gelenek devam etmektedir.

Yörenin Türkleşme ve Türk dilinin hâkim olma sürecinde Alevi - Bektaşî zümreleri, Türkmen babalarının, gönül sultanlarının, alperenlerin önderliğinde önemli katkılar sağlamışlardır.

Anahtar Kelimeler: Denizli, Alevilik ve Bektaşîlik, Oğuz Yerleşimi.

ABSTRACT:

Denizli and its region is a location where Alevi-Bektashi faith is very intense during the being Turkized of Anatolia, especially in the neighborhood of Karaağaç, Menteşe, Buldan, Sarayköy, Çivril ve Bekilli. In that region, Alevism-Bektashism faith and the settlement of Oghuz branches have common in time and locality. Today, this tradition in some settlements has been going on. In the period of being Turkized of the region and dominance of Turkish Language, Alevi-Bektashi groups have important contribution with the pioneership of the head of dervish lodge of the Turkoman, sultans of heart and the dervishes.

Key Words: Denizli, Alevism and Bektashism, Oghuz Settlement.

* Bu yazı, Gazi Üniversitesi Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Merkezi'nin düzenlediği "2. Uluslararası Türk Kültür Evreninde Alevilik ve Bektaşîlik Bilgi Şöleni"nde bildirî olarak sunulmuştur.

** Yard. Doç Dr., Pamukkale Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü.

РЕЗЮМЕ

По времето на турцизацията на Анадола, Денизли и областта, а най-вече районите Караагач, Ментеше, Булдан, Сарайкюй, Чиврил и Бекилли, са места, където се срещат масово вярванията на алевиите-бекташи. В областта могат да се направят много паралели по време и място между преселванията на Огузските племена и вярванията на алевиите-бекташи. В някои околности традицията все още продължава.

През периода на турцизацията и налагането на турския език в областта, важно значение има водачеството на алперените, алевийско-бекташските групи, бащите на тюркмените и владетелите на сърцата.

Ключови Думи: Денизли, Алиянство и Бекташизъм, Преселение на Огузските племена.

Denizli ili coğrafî olarak, topraklarının büyük kısmı Ege Bölgesi'nde olmakla birlikte, şehrin güney ve güneybatısının bir bölümü, Akdeniz Bölgesi sınırları içerisinde.

Bölge 1206 yılında, kesin olarak Oğuz Türkleri'nin eline geçmekle birlikte, bölgedeki Türk varlığı daha öncelere dayanmaktadır. Selçuklu tarihi uzmanı İ. Kafesoğlu'nun ifadesi ile Denizli'nin Acıpayam ilçesi ve yöresi -özellikle Garbi Karaağaç Ovası- dokuz yüzlü yılların başında Türk dilinin hâkim olduğu bir bölgedir. T.Baykara, *Denizli Tarihi* adlı eserinde, "*Denizli'de Türkler, ilk defa 1070 senesinde göründüler*" demektedir (Baykara, 1969: 13). Denizli, o dönemdeki adı ile Ladik, dört kez el değiştirmiş ve nihaî olarak 1206 yılında, Oğuz Türkleri'nin eline geçmiştir.

Denizli ilinin bugünkü coğrafî sınırları, son dönem sınırlarıdır. Bugünkü coğrafî sınırlarda geçmişte; Acıpayam, Serinhisar ve Çameli ilçeleri Hamid Sancağı'na; Tavas, Kale ve Beyağaç ilçeleri Menteşe Sancağı'na; Çal, Bekeilli, Baklan ve Çivril ilçeleri Kütahya Sancağı'na; Sarayköy, Buldan, Babadağ ilçeleri Aydın Sancağı'na bağlıdır. Bu nedenle, Denizli ile ilgili yapılan tarihî boyutlu çalışmalarda, bu sancaklara ait belgelerin ayrı ayrı değerlendirilmesi gerekir.

1071'den sonra Anadolu'ya kümeler hâlinde gelen ve 1220'de başlayan Moğol hücumunun etkisiyle Türkistan, Horasan ve Azerbaycan bölgelerinden Anadolu'ya büyük ve güçlü bir akış sağlayan Oğuz boyları Anadolu'da, Oğuzların ezici bir çoğunluğa sahip olmalarını sağlamıştır. Bu sürecin hareketli ve önemli bir yerleşimi olan Denizli ilinde Oğuz boylarının yoğun olarak yerleştiklerini, tarihî kaynaklardan ve bölgede yaptığımız incelemelerden hareketle söyleyebiliriz. Faruk Sümer'in, *Oğuzlar* isimli kitabında yer alan şu ifadeler, bölgenin Oğuz yerleşimi özelliğini gözler önüne sermektedir. "*Bir İslâm coğrafyacısı (XIII. yüzyılın ikinci yarısında), batı uçlarındaki Türkmen'lerden yalnız Antalya'nın kuzeyinde, Denizli çevresinde yaşayan nüfuslarının 200.000 çadıra yakın olduğunu söylüyor*" (Sümer, 1999: 7).

Denizli ve yöresinde, Oğuz'un Kınık, Yıva, İğdir, Çepni, Bayındır, Çavuldur, Peçenek, Yüreğir, Salur, Eymir, Alayuntlu, Döğer, Yazır, Dodurga, Avşar, Beydilli, Kızık, Karkın, Bayat, Kayı, Karaevli boyları yerleşmişler ve günümüzde sülale, yer ve yerleşim adlarında boylarının adlarını yaşatmaktadırlar.

Denizli'nin Türkleşme devrinin fikrî ve sosyal hayatını aydınlatacak bilgi, yeterince yoktur; ancak *Ahilik*, *Mevlevilik* ve *Bektaşilik* münasebet ve mücadelelerini kısmen görebiliyoruz. Denizli ve çevresinde Bektaşiliğin yayıldığını, bunun daha çok Karaağaç (Acıpayam, Serinhisar, Çameli) ve Tavas ile Çivril, Çal, Bekilli ve Baklan yöresinde olduğunu tahmin ediyoruz. Ahilerin sosyal hayata hâkim olduğu Denizli'de, beyler ve yüksek tabaka Mevlevi idi. Karaağaç bölgesinde de Ahilik'in varlığı bilinmektedir. Merkezi Denizli olan İnançoğulları Beyliği, Mevlevilik'in başlıca koruyucuları ve sahipleri olmuştur. Köylerde ve göçebe Yörük'lerde daha çok, Alevi - Bektaşî geleneği hâkimdir.

Tuncer Baykara'nın tespitlerine göre; yakın zamana kadar Bektaşilik'in, Karaağaç Ovası'nda nüfuzları önemli idi. Keza Denizli çevresinde bazı köylerin de Bektaşilik'le yakın ilgileri vardı. An'aneler, H. 669'da ölen Hacı Bektaş Veli'nin piri olarak, H. 642'de vefat edip Yatağan'da gömülen Yatağanbaba'yı gösteriyor. Hacı Bektaş Veli'nin Velâyetname'si okununca, coğrafi mekân olarak Karaağaç Ovası da pek yadırganmaz; zaten Velâyetname'de de Denizli ile ilgili birçok pasajlar bulunmaktadır. Bu arada Ahi Evren'in şeyhi olan bir Ahi Kaysar'dan da haberdarız. Yine Velâyetname'ye göre, Tavas'ta, Hacı Bektaş Veli'nin halefi Sarı İsmail mekân tutmuştu (Baykara, 1969: 53).

D. D. Vasiliev'in "Rusya'da düzenlenen bilimsel Türkoloji konferanslarında Denizli'den söz edilirse, genel olarak sofilerin manevî kültürü ve mirası ile ilgili timsal ve süjeler insanın aklına gelir; çünkü asıl Denizli bölgesinde ünlü sofiler yaşamış ve en iyi eserlerinde yaratmışlardı" şeklindeki tespiti, yörenin bugüne kadar yeteri kadar incelenemeyen kültürünün diğer önemli bir işareti (Vasiliev, 2007: 76).

Bölgedeki Alevi-Bektaşî varlığı ile ilgili diğer bir tespit de Ahmet Yaşar Ocak'a aittir. Ocak'a göre; Bektaşî şeyhi Abdal Musa, 1327'de Bursa'dan Denizli'ye taşınmış, Denizli'de yaşamış ve faaliyetlerde bulunmuştur. 16. yüzyılda Denizli ve civarı, marjinal dervişler ile Osmanlı Devleti arasındaki mücadelenin bir merkezi olmuştu (Ocak, 1990: 119).

Denizli ve yöresinde Ahi'lerden sonra ikinci güçlü Müslüman zümre, Bektaşî'lerdi. Babialiler İsyanı'ndan sonra bu uç memlekete dağılan bu zümrenin mensupları, Denizli yöresini öncelikli olarak tercih etmişler ve bölgenin şenlenmesine katkıda bulunmuşlardır. Daha çok ziraatla uğraşan bu Türkmen babaları arasında

Çivril yöresinde Bekçe Sultan ve Habib-i Acem, Tavas'ta Sarı İsmail ve Yatağan Baba'yı sayabiliriz (Erdem, 2007: 83).

Tarihî süreç içerisinde, Denizli ve yöresinde etkin olan Alevilik ve Bektaşilik'in günümüzdeki durumu, *Gazi Üniversitesi Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Merkezi* tarafından yayınlanan *Horasan'dan Anadolu'ya Alevilik - Bektaşilik ve Denizli Oğuz Yerleşimine Genel Bir Bakış* adlı eserde detaylı olarak ele alınmıştır. Denizli'de Çalçakırlar ve Tavas Tekke köyünde, Babagân Bektaşilik devam etmektedir. Acıpayam/Yeniköy, Honaz/Dereçiftlik, Denizli/Güzelköy'de Yanyatır Ocağı'na bağlı Tahtacı Türkmenleri, dede - talip ve cem geleneğini devam ettirmektedirler.

Ayrıca, Sarayköy/Yeşilyurt köyüne bağlı Yukarımezra, Yanyatır Ocağı'na bağlı Tahtacı Türkmenleri'nden oluşmaktadır. Sarayköy ilçe merkezi, Cumhuriyet mahallesinde Yanyatır ve Hacı Emirli Ocağı'na bağlı Tahtacı Türkmenleri yaşamaktadır. Bazıları da kendilerini *Çaylak Türkmeni* olarak ifade etmektedirler. Dede - talip ilişkisi kısmen devam etmekle birlikte, *hıdrellez* başta olmak üzere, cem geleneği de sürmektedir.

Denizli/Merkez'de; Deliktaş mahallesi, Tahtacılar sokağında ve Sevindik mahallesi Koçlar sokağında Tahtacı Türkmenler bulunmaktadır. Son yıllarda Koçlar sokağı büyük şehirlere göç vermiştir; fakat Tahtacılar sokağında ritüeller canlı bir şekilde yaşatılmaktadır. Yanyatır Ocağı'na bağlıdır.

Merkez'e bağlı Hayta Yörükleri tarafından kurulan Haytabey köyü ile Çal'a bağlı Gelinören (Kelevran) köyünde, yakın zamana kadar Alevilik varlığı mevcut iken, bugün bu varlığın tamamen terk edildiği görülmektedir.

Merkez'e bağlı Cankurtaran kasabası (Çukurköy) kısmen ve Karataş köyü tamamen, yakın zamana kadar Bektaşî kimliğini taşımış, fakat son yıllarda bu kimlik, unutulmaya yüz tutmuştur.

Bölgenin Türkleştiği 13.yüzyıldan itibaren 18 – 19. yüzyıla kadar sürdürülen Alevi-Bektaşî varlığı, 20. yüzyıla gelindiğinde, özellikle son elli yıl içerisinde varlığını önemli ölçüde yitirmiştir. Bugün iki Bektaşî, iki Alevi köy kalmıştır. Sarayköy ve Buldan ilçe merkezleri, Denizli il merkezi ve Güzelköy ile Yeşilyurt'ta ise Sünnî inanışa sahip olanlarla bir arada yaşanmaktadır.

Alevi - Bektaşî varlığının tarihî süreçte, günümüze kadar ulaşan en önemli izleri, çoğu faal hâlde bulunmayan tekkeler ile baba, dede, halife, sultan ve erenlerin türbe ve yatırılarıdır. Bölgede Alevi - Bektaşî kimliği bilinen, günümüze yapı olarak ulaşan ve geçmişte bölgeyi irşat eden erenlerin ve gazilerin türbe ve yatırıları şunlardır:

Dedeler

- Abbas Dede** : Tavas - Aydoğdu Köyü. 12 – 13. yüzyılda, Selçuklu sultanı tarafından bölgeye gönderilen Horasan erenlerinden biri olduğuna inanılmaktadır.
- Abdil Dede** : Acıpayam - Darıveren kasabası. *Avşar* boyundan olup köyün kurucusudur. *Horasan erenlerindendir*. Bölgenin fet-hinde bulunduğu ve pek çok kahramanlık ve keramet gös-terdiği, dilden dile anlatılmaktadır.
- Ali Avdan Dede** : Tavas - Avdan köyü. *Türkmen* köyüdür. Avdan Dağı etekle-rinde kuruludur.
- Ali Dede** : Bozkurt - Tutluca köyü, Arpalık mevkiindedir. Horasan erenlerindendir.
- Ardıçlı Dede** : Honaz - Dereçiftlik köyü. Dereçiftlik köyü hâlen Alevilik inancının yaşatıldığı bir yerleşimdir. Köyde *Tahtacı* ve *Evcî Türkmenleri* yaşamaktadır. Yanyatır ve Hacıemirli ocakları-na bağlıdırlar. 18. yy.da Ardıçlı Dede, Osmanlı kuvvetleri ile Türkmenler arasındaki mücadelede ölmüştür. Asıl adı Ayhan'dır. Türbesi Dereçiftlik köyü Alevileri tarafından ziyaret edilmekte, adak kurbanları burada kesilmektedir.
- Bakacak Dede** : Buldan - Süleymanlı köyü. Süleymanlı köyü Bulgaristan'dan göç edenler tarafından kurulmuştur. Bektaşî geleneğinin bazı izleri yaşamaktadır. Bakacak Dede, Denizli ve Manisa yöresi Alevileri tarafından kutsal günlerde ziyaret edilir, adaklar kesilir.
- Celal Dede** : Sarayköy - Duacılı köyü. Köy, *Duacılı Yörükleri* tarafından kurulmuştur. Celâl Dede'nin, 13. yüzyılda, bölgenin fethi sırasında yaşamış alperenlerden olduğu anlatılır.
- Dedeler Dedesi** : Tavas - Aydoğdu köyü. Horasan erenlerinden olduğu riva-yet edilir.
- Gül Dede** : Buldan - Süleymanlı köyü. Yayla gölü mevkiindedir. Köy, Bulgaristan göçmenidir. Horasan erenlerindendir. İrşat için bölgeye geldiği anlatılır.
- Gümüş Dede** : Acıpayam - Gümüş köyü. *Gümüşlü Türkmen Oymağı* tarafın-dan kurulmuştur. Gümüş Oymağı'nın bir bölümü, Denizli/ Merkez/ Gümüşler beldesine yerleşmişlerdir. Gümüş Dede

Türbesi, Hacı Nalbant Tekkesi adı ile bilinmektedir. Yakın zamana kadar yöre insanı tekkede toplanmayı sürdürmüştür (Kaptan, 2005: 109).

Hamız Dede : Sarayköy - Beylerbeyi köyü. Hamız Dede Tepesi'nde, ahşap bir türbedir. Türbede adak kesilmekte, türbeye yöre halkı tarafından ziyaretler yapılmaktadır.

Hıdır Avdan Dede : Acıpayam - Kuyucak köyü. Köy, *Geygel Yörükleri* tarafından kurulmuştur. Türbe; adak, yağmur duası, hayır amaçlı olarak ziyaret edilir. Düzenli olarak hayır yemeği yapılır.

Hıdrellez Dedesi : Babadağ - İncirpınar köyü. Hıdrellez Dedesi'nin bir derviş ve yedilerden olduğuna inanılır. Özellikle hıdrellezde ziyaret edilir ve adaklar kesilip dağıtılır.

Kâmil Dede : Acıpayam - Sırçalık köyü. 13.yüzyılda fetih döneminde yaşamış bir Oğuz beyidir. *Avşar* boyundandır. Sancağını bugün köyün kurulduğu yere dikmiş ve Sırça işi ile uğraşan Sırçalık köyünü kurmuştur. Köyde ahilîğe ait izler de bulunmaktadır. Kâmil Dede, köy halkı tarafından yılda iki defa mahyalar yakılarak ziyaret edilir. Kurbanlar kesilir.

Kepez Dede : Kale - Kepez Dağı zirvesindedir. Koyun Baba'nın arkadaşıdır. Muğla ve Denizli yöresi Yörük'leri ve Alevi'leri tarafından ziyaret edilmektedir.

Mecnun Dede : Babadağ - Hisar Köyü. Değnekli Baba, Karacaahmet Sultan, Hıdrellez Dede ile aynı dönemde yaşamış olup onlarla savaş arkadaşıdır. Bektaşî'dir. Yedilerden olduğuna inanılır. Mecnun Dede Türbesi'nde hâlen savaş baltası, gürzü, gürz askılığı, sancakları, bayrağı, alemleri ve sancak direği korunmaktadır.

Oğuz Dede : Acıpayam - Oğuz Köyü. Horasan erenlerinden olup Taşkın Dede ile akrabadır. Yörenin fethinde önemli roller üstlenmiştir. Bölgeyi irşat ettiğine inanılır. Anadolu'da çok az sayıda bulunan Oğuz'un *Evkara* boyundandır.

Şaban Dede : Denizli - Irlıganlı kasabası, Tekke mevki. Yöre Alevi'leri ve Tahtacı'ları tarafından ziyaret edilir.

Taşkın Dede : Acıpayam - Alâeddin kasabası. Alâeddin Han olarak da bilinir. Horasan erenlerinden olup Oğuz Dede soyundandır. Her yıl adak kurban törenleri ve hayrı, bölge insanı tarafından düzenli olarak yapılmaktadır.

Uzunca Hayrettin Dede : Sarayköy - Kabaagaç köyü. Köy, *Sarıbeyli Yörükleri* tarafından kurulmuştur. Uzunca Hayrettin Dede Horasan'dan Anadolu'ya gelip irşatta bulunan gazi dervişlerdendir. Bektaşî tarikat ehlidir. Evliya Çelebi'nin, 1672 yılında Denizli'yi ziyareti esnasında, *Denizli ziyaret yerleri* olarak belirttiği yerlerden biridir (Kaptan, 2005: 232).

Veli Dede : Sarayköy - Merkez. Sarı Baba Sultan'ın kardeşidir.

Yukarı Tekke Dedesi : Tavas - Aydoğdu köyü. Horasan erenlerindendir.

Sultanlar

Abdi Bey Sultan : Serinhisar - Yatağan Kasabası. 14.yüzyılda yaşadığı ve Selçuklu soyundan olduğu anlatılmaktadır. Bölgeyi fetheden komutan Yatağan Baba'nın silah arkadaşıdır. Abdi Bey Sultan, Bektaşî tarikatına mensuptur ve bu nedenle Abdi Bey Sultan Tekkesi, bir Bektaşî tekkesi olarak kabul edilmektedir. Tavas - Tekkeköy'deki Sarı İsmail Sultan'da yapılan cemlerde hâlen, Küçük Yatağan Baba ve Büyük Yatağan Baba'ya dua edilmektedir. Ziyaretine de gidilen Küçük Yatağan Baba'nın bugün Abdi Bey Sultan'ın türbesinin bulunduğu yer olduğu, yöre Bektaşîleri tarafından anlatılmaktadır.

Beyce Sultan : Çivril ilçesine 6 km. uzaklıktaki 40 katı tespit edilen Beyce Sultan Höyüğü'nün üzerindeki Selçuklu tarzı, taştan yapılmış, bakımsız bir türbede medfundur. Hacım Sultan Velâyetnamesi'nde "Pakça Sultan" olarak anlatılır. 12 – 13. yüzyılda yaşamıştır. Yörenin bilgin ve olgun bir kişiliğidir.

Kendi adı ile anılan höyük üzerinde hâlen varlığını devam ettirmekte olan türbede medfun bulunan Beyce Sultan, Habîb-i Acemî ile birlikte Hacım Sultan Menakıbnamesi'nde adı geçen Şeyhlü kaza dairesinin iki meşhur dervişinden biridir. Habîb-i Acemî de yanlarında olduğu hâlde Hacım Sultan ile birlikte çıktıkları Seyyid Gazi yolculukları ile ilgili anlatılanlar ve özellikle günlük yaşantısından farklı kesitlerin de yansıdığı Kara Baba ile görüşmelerine

dair ifadeler, Begce Sultan'ın menkıbevî kimliğinin anlaşılması ve gerçek kişiliğine ışık tutması bakımından önemlidir (Gökçe, 2007: 161)

Dediği Ali Yater Sultan : Denizli - Karataş Köyü, Yukarı Tekke mevkiindedir. Horasan erenlerinden olup Bektaşî şeyhidir. Türbe, Hacı Bektaş Veli'nin postnişini, Mazlum Bababalım tarafından bakılmakta iken, türbeye günümüzde ilgi gösterilmemektedir. Türbede şu tamir kitabesi yer almaktadır.

*Dehri müstegrak envar idi, şem'ası bu makamı ulyanın
Sami ha dibi oldu mimarı, postnişin tekkeye Hüseyin Baba'nın
Yazdı abadına cevher tarih, hane-i bu merkat valasının
Türbe-i şerif tamir oldu, Dedi Yater Ali Sultanım* (Kaptan, 2005: 91).

Dümülcü Sultan : Çal - Çakırlar köyü. Gaip erenlerden olduğuna inanılmaktadır.

Ece Sultan : Çivril - Gürpınar Kasabası.

Genç Baba Sultan : Acıpayam - Yazır kasabası. Selçuklu mimarisi tarzında olan türbe *Cin Aliler* sülalesi tarafından bakılmaktadır.

İmze Baba Sultan : Çal - Çakırlar köyü. Bektaşî tarikatı ehli olup, köy halkı tarafından ermişliğine inanılır (Kılıç, Kökel, 2006: 11)

Karacaahmet Sultan : Sarayköy - Kumluca köyü. 1672 yılında, Evliya Çelebi Denizli'yi ziyaret ettiğinde, Denizli'nin uğranılacak yerlerinden biri olarak gösterdiği Karacaahmet Sultan, Horasanlı'dır. Hakkında pek çok menkıbe vardır. Alevi ve Bektaşî'lerle birlikte yöre halkının sıkça ziyaret ettiği bir türbedir. Geçmişte tekkesi mevcuttur. Günümüzde gelenek devam etmemektedir. Karacaahmet Sultan'ın muhtemelen makamlarından biridir.

Mustafa Baba Sultan : Tavas - Tekke köyü. 13 - 14. yüzyılda yaşamıştır. Sarı İsmail Sultan ile yaklaşık aynı dönemde yaşamış olması gerekir. Bektaşî tarikatı ehlidir.

Sarı İsmail Sultan : Tavas - Tekke köyü. Hacı Bektaş Veli'nin halifesidir. Yaklaşık olarak 1260 – 1350 yılları arasında yaşa-

miştir. Hacı Bektaş Veli'nin "ibrikatı"dır. Velâyetname'de birçok öyküye konu olmuştur. Mevlâna'ya, Tapduk Emre'ye o gönderilir. Menteşe ilinde, Tavas'a yerleşmesi istenilmiştir. Sarı İsmail Sultan, Tekke köyüne yerleşmiş ve tekke kurmuştur. Köyde gelenek hâlen sürmektedir.

Sarı Baba Sultan

: Sarayköy - Tekke köyü. Doğum ve ölüm tarihi kesin olarak bilinmemekle birlikte Sarı Baba Sultan'ın Horasan'da doğduğu, İslâm'ı yaymak üzere bölgeye geldiği anlatılır. Yörede irşatta bulunur, Bektaşî tarikatı ehlidir. Birçok öğrenci yetiştirdiği ve karametleri hâlen anlatılır. Sarı Baba Sultan'ın keşkeği çok sevmesinden dolayı, ziyarette gelenler tarafından keşkek pişirilip dağıtılır. Türbenin bahçesinde iki tane delikli taş bulunmaktadır. Dervişleri toplamak için üflenerek geyik sesi çıkarılan ortası delik bu taşların, Sarı Baba Sultan tarafından kullanıldığına inanılır.

Sarı Kazak Abdal Sultan : Denizli - Merkez / Karataş köyü, Yukarı Tekke mezarlığındadır. Fırıncıdır. Türbesinde hamur teknesi ve küreği günümüze kadar gelmiştir. N. Araz'a göre; *Baba İlyas müridi ve Horasan erenlerinden olan Geyik Baba Sultan, Orhan Gazi döneminde Bursa'ya gelirken Denizli'de uğradığı ve misafir kaldığı, ne olduysa bu ulu kişinin yaptığı, her şeyin dünya gözünden silindiğini söylediği Balım Sultan'ın Sarı Kazak Abdal Sultan olması muhtemeldir.* Türbede Balım Sultan'a ait olduğu söylenen *ekmekçi postu* bulunmaktadır (Kaptan, 2005: 197).

Şemsettin Sultan

: Tavas - Bahçeköy. Bostancı Baba, Bostancı Dede ve Karakesici adı ile bilinmektedir. Torunlarından İsmail Metin tarafından hazırlanan "*Çamşık Tarihi ve Hüseyin Abdal*" adlı eserde; Bostancı Baba'nın Ahmet Yesevî soyundan olduğu ve Hacı Bektaş Veli tarafından verilen köseviyi (yarısı yanmış odun parçası) bostan ekip yeşerttiği anlatılır. Bostancı Baba'nın hayat hikâyesinin anlatıldığı bir şiirde şu dörtlülük vardır:

*Denizli'den gelir bizim aslımız
Bektaşî Veli'ye çıkar neslimiz
Dördüncü makamdır bizim postumuz
Aslım Karakesici Hüseyin Abdal
Aslım Karakesici Şemsettin Sultan*

.....
*Haydar Hüseyinim içtim bir dolu
Pirini sevenler sürsün bu yolu
Pirim Hünkâr Hacı Bektaş Veli
Aslım Karakesici Hüseyin Abdal
Aslım Karakesici Şemsettin Sultan*
(Kaptan, 2005: 77).

Günümüzde Gökpınar Belediyesi sınırları içerisinde kalan Denizli Merkez'e bağlı Tekkeköy'de de Bostancı Baba Türbesi bulunmaktadır. Yöre Bektaşîleri tarafından hâlen ziyaret edilmektedir. Tavas-Tekkeköy, Denizli Merkez'e bağlı Tekkeköy ve Sarayköy - Tekkeköy aynı zamanda, yolların geçiş noktalarına hâkim bölgelerdeki ribat özelliği taşırlar.

Teslim Sultan

: Denizli - Merkez/Cankurtaran kasabası (Çukur Köyü), Çayarası mevkiindedir. Horasan erenlerindendir. Pir Hacı Bektaş halifesidir.

Babalar

Çat Baba

: Çal - Çakırlar köyü. Çal Çakırlar köyü, Babagân Bektaşî köyüdür. Çat Baba'nın Horasan doğumlu ve gaip erenlerden olduğu, Bektaşî tarikatı ehli olduğu anlatılır.

Çiçek Baba

: Sarayköy - Tırkaz köyü. Horasan'dan gelmiş olduğu ve Sarı Baba Sultan'ın kardeşi olduğu anlatılır. Çiçek Baba Alevi olup çobanlık yapan bir gönül eridir. Bölgedeki Aleviler -özellikle Yeğenağa (Güzelköy) Alevileri- tarafından ziyaret edilmektedir.

Değnekli Baba

: Babadağ - Demirli Köyü. 12.-13. yüzyılda, bölgenin fethinde yer alan alperen derviş gazilerdendir. Türbesi pek çok sebeple ziyaret edilmektedir.

İbrahim Şahin Baba

: Çal - Çakırlar köyü. Ayanlar sülalesinden, Bektaşî öğretisinde öğrenci yetiştirmiştir.

Karaağaç Baba : Acıpayam - Kumavşarı kasabası. Karaağaç Baba Avşar boyuna mensuptur ve köyün kurucusudur. Acıpayam Ovası'nın fatihidir. Horasanlı'dır. Sarı Süleyman Dede ile akrabadır.

Koyun Baba : Kale - Çamlarca Köyü. Horasan erenlerindendir. Anadolu'nun ve Balkanlar'ın birçok yerinde mezarı bulunan Koyun Baba'nın Çamlarca'daki mezarı, muhtemelen makam mezarıdır. Bölge tamamı ile Yörük - Türkmen yerleşimine sahiptir. Yakın dönem kadar yayla geleneği olan yörede, tamamıyla terk edilmiş Alevi - Bektaşî kültürünün izlerinden biri de Koyun Baba Türbesi'dir. Türbenin içerisinde oldukça yıpranmış bir sancak ve cem ayinlerinin bekçilerinin kullandığı pazıbentler, günümüze kadar muhafaza edilmiştir.

Yaren Ali Baba : Tavas - Tekke Köyü, İnönü mevkii.

Yatağan Baba : Serinhisar - Yatağan kasabası mezarlığındadır. Yatağan Baba, Horasan erenlerindendir. Asıl adı Osman Bey'dir. Yörenin fethinde çok önemli görevler üstlenmiştir. F. W. Hasluck, Bektaşilik Tetkikleri adlı eserinde, Yatağan Baba ile ilgili şu bilgileri vermektedir: Yatağan (vilâyetin cenubunda, Karahöyük civarında). Paul Lucas 18. asrın ilk senelerinde burasını ziyaret ettiği zaman, Yatağan Dede'nin mezarını, havi, zengin ve mühim bir tekke vardı. Burası 1826'da tahrip edilen Bektaşî müesseselerinden biri idi (Kaptan, 2005: 240). Tavas-Tekkeköy'deki Sarı İsmail Sultan'da yapılan cemlerde hâlen, Küçük Yatağan Baba ve Büyük Yatağan Baba'ya dua edilmektedir.

Tekke

Beyazıt Han Tekkesi : Acıpayam, Yeşilyuva kasabası, Yaka mahallesi, Kavcarlar sokağındadır. Bölgenin fethinde yer alan Selçuklu komutanlarındandır. Beyazıt Han; Semerkandî Baba, Işık Süleyman, Abdi Bey Sultan, Yatağan Baba ile birlikte bölge fethinde yer almıştır. Fetih esnasında Oyuklu Beli yolu ile Elma Dağı'na çıkmış ve orada bir kış geçirmiştir. Bu bölge

Şahyeri (Şayeri) adı ile anılmaktadır. Gaysar Kalesi'nin fethi sırasında şehit düşmüş ve bugün türbesi bulunan yere defnedilmiştir. Daha sonra kendi adı ile Beyazıt Han Tekkesi kurulmuştur. Tekkede ilim ve irfan dağıtımında önemli görevler üstlenilmiştir.

Sonuç:

Denizli ve yöresi, Anadolu'nun Türkleşmesi esnasında, özellikle Karaağaç, Menteşe, Buldan, Sarayköy, Çivril ve Bekeilli havalisinde, Alevi - Bektaşî inancının yoğun olarak görüldüğü bir bölgedir.

Yörede Oğuz boylarının yerleşimi ve Alevilik - Bektaşîlik inancı, zaman ve mekân itibarıyla paralellik göstermektedir. Günümüzde bazı yerleşimlerde gelenek devam etmektedir.

Tarihî süreçte faaliyet göstermiş olan tekke, ribat ve dergâhların yöreyi fetheden alperenlerin ve bölgeyi irşat eden gönül erenlerinin adı ile anıldığı görülmektedir. Bunların adlarının içerisinde Türkçe olanlarının çokluğu da dikkati çekmektedir. Ardıçlı, Bakacak, Gümüş, Taşkın, Uzunca, Beyce, Dediği, Dümülcü, Ece, İmze, Karaca, Sarı, Oğuz, Kazak, Çat, Çiçek, Değnekli, Koyun, Yatağan isimleri ve sıfatları Türkçe kökenli kelimelerdir.

Özellikle, Eski Türkçede daha çok rastladığımız fiil köküne sıfat fiil (partisip) eki getirilerek yapılan Bakacak (bak-acak), Taşkın (taş-kın), Dediği (de-dik-i), Yatağan (yat-ağan) kelimeleri; Türkçe ad koyma geleneğinin varlığını, Alevi - Bektaşî kültür dairesinde ve tarihî süreçte canlı bir şekilde yaşattığını göstermektedir.

Yörenin Türkleşme ve Türk dilinin hâkim olma sürecinde Alevi - Bektaşî zümreleri, Türkmen babalarının, gönül sultanlarının, alperenlerin önderliğinde önemli katkılar sağlamışlardır.

KAYNAKLAR

BAYKARA, Tuncer. (1969). Denizli Tarihi. İstanbul.

ERDEM, İlhan. (2007). "XIII.-XIV. Yüzyıllarda Denizli ve Yöresinde Görülen Sosyal-Kültürel Gelişmeler". Uluslararası Denizli ve Çevresi Tarih ve Kültür Sempozyumu. 1. cilt. Denizli

ERÖZ, Mehmet. (1990). Türkiye'de Alevilik Bektaşîlik. Ankara.

GÖKÇE, Turan. (2007). "XVI. Yüzyılda Şeyhlü Zaviyeleri Üzerine Bazı Tespitler". Uluslararası Denizli ve Çevresi Tarih ve Kültür Sempozyumu. 1. cilt. Denizli

GÜREL, Zeki. (2000). Koyun Baba. Ankara.

KAPTAN, Şükrü Tekin. (2005). Gönül Sultanları Denizli’de Türbeler ve Yatırlar. Denizli.

KILIÇ, Filiz; KÖKEL, Coşkun. (2006). “Bektaşilik Üzerine Değerlendirmeler / Çalçakırlar Köyü Örneğinde Bektaşî Kültürü”. Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi. Sayı: 40. Ankara.

KILIÇ, Filiz; TOK, Turgut; BÜLBÜL, Tuncay; KÖKEL, Coşkun. (2007). Horasan’dan Anadolu’ya Alevilik - Bektaşilik ve Denizli Oğuz Yerleşimine Genel Bakış. Ankara.

KURGUN, Levent. (2006). “Denizli İlinde Boy Adlarından Kaynaklanan Orun Adları”. Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi. Sayı: 39. Ankara.

OCAK, Ahmet Yaşar. (1990). Kalenderiler. Ankara.

SÜMER, Faruk. (1999). Oğuzlar (Türkmenler). İstanbul.

TOK, Turgut. (2002). Denizli İli Güney ve Güneybatı Bölgesi Ağızları. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Denizli: Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

TOK, Turgut. (2006). “Denizli ve Yöresi Ağızlarının Ses ve Şekil Bilgisi Özellikleri”. Uluslararası Denizli ve Çevresi Tarih ve Kültür Sempozyumu. 2. cilt. Denizli.

TURAN, Osman. (1993). Selçuklular ve İslamiyet. İstanbul.

VASİLİEV, D. Dmitri. (2007). “Rus Türkologların Sofilik Hakkındaki Eserlerinde Denizli ve Civarı”. Uluslararası Denizli ve Çevresi Tarih ve Kültür Sempozyumu 1. cilt. Denizli.